HC: De Republiek (1515-1648)

1. Waardoor brak er een opstand uit in de Nederlanden? (1515-1572)

Kenmerkende aspecten die hier mee te maken hebben:

14 De opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden.
17 Het begin van staatsvorming en centralisatie.
21 De protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in W-Europa tot gevolg had.
23 Het streven van vorsten naar absolute macht.

Korte toelichting

In de vijftiende en zestiende eeuw werd in de Nederlanden de positie van de **stedelijke burgerij** sterker door de **opbloei van handel en nijverheid**. De uitbreiding van privileges inruil voor belastingafdrachten aan de vorst **botste met het centralisatiebeleid van Karel V**, die gedurende zijn leven landsheer werd van uiteindelijk alle 17 gewesten van de Nederlanden.

De **Opstand begon** als een meningsverschil over de manier waarop de overheid moest reageren op de aanhang voor het protestantisme onder een minderheid van de Nederlandse bevolking.

Discussies over het geloof hadden in het begin van de 16e eeuw tot een scheuring binnen de rooms-katholieke kerk geleid. De protestantse boodschap werd verspreid via de nieuwe media: pamflet en boek.
Luther verkondigde dat de machtsaanspraken en zelfgemaakte wetten en regels van de kerk onterecht waren. **Alleen de bijbel** was richtinggevend en moest daarom in de volkstaal worden verspreid. Luther zocht en vond steun voor zijn opvattingen bij **Duitse vorsten**. In 1555 werd met de afspraak '**cuius regio eius religio'** afgedwongen dat de vorst het geloof van zijn onderdanen voortaan bepaalde.

In de Nederlanden kreeg een andere protestantse kerkhervormer, **Calvijn,** meer volgelingen dan Luther. De calvinisten waren van mening dat **lagere overheden zich tegen een hogere overheid mogen verzetten** als deze Gods geboden niet juist dient.
Karel V vervolgde deze ketters streng. Bestaande privileges moesten daarvoor wijken. Veel Nederlanders twijfelden aan de zin van **strenge vervolging** en waren bezorgd over de aantasting van hun privileges.

De adel diende in april **1566** een verzoek in om de ketterwetgeving te laten opheffen. Een tijdelijke opschorting van de ketterwetgeving leidde tot meer calvinistische activiteit en de **Beeldenstorm**. Filips II gaf de adel hiervan de schuld, en **stuurde Alva** om orde op zaken te

stellen. Die stelde de **Raad van Beroerten** in, die hard optrad en ook bij katholieken impopulair was.

Duizenden vluchtten naar het buitenland. **Willem van Oranje** riep vanuit Duitse ballingschap op tot verzet, maar vond weinig weerklank. Zijn invasie mislukte. Hij gaf de **watergeuzen** toestemming een guerrilla te voeren in de Nederlanden en op zee. Na verdere onrust, lukte het de watergeuzen in **1572 een opstand** te ontketenen in Holland, Zeeland en een aantal steden elders in de Nederlanden. Een deel van de Statenvergadering van Holland riep Oranje uit tot stadhouder.

Verplichte voorbeelden

Luther verschijnt voor de Rijksdag in Worms (1521) KA 21
[95 stellingen / paus boos / Luther luistert niet naar de paus / Luther voor de rijksdag door Karel V / luther weigert te herroepen / vogelvrij / Luther vlucht naar vorst van Saksen]

Instelling drie Collaterale Raden (1531) KA 17
[Karel V wil centraliseren / Raad van State (beleid) / Raad van Financien (als er een bede moest worden gevraagd aan de SG) / Geheime Raad (ambtenaren die beleid uitvoerden)]

Instelling van de Bloedplakkaten (1550) KA 23
[vervolgingen tegen ketters / Inquisitie (=kerkelijke rechtbank) / Karel wil doodstraf tegen ketters (=bloedplakkaten) / Karel wil absolute macht / centralisatie]

2. Waardoor resulteerde de Opstand in het ontstaan van de Republiek (1572-1588)

Kenmerkend aspect dat hier mee te maken heeft:
22 Het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat

Korte toelichting
Het lukte Alva niet om de opstand in de Nederlanden snel neer te slaan en er ontstond een **burgeroorlog**. Daarbij bleek **Oranjes politiek van gelijkberechtiging** voor de katholieken en protestanten in de opstandige gewesten onhaalbaar.

Oranje voerde een effectieve propagandaoorlog. Omdat hij een zo breed mogelijk draagvlak wilde voor de Opstand, koos hij **niet voor een religieuze, maar voor een nationale invalshoek.** Hij riep 'Nederlanders' op hun 'vaderland' te beschermen tegen 'vreemde' Spanjaarden, maar de koning zelf bleef aanvankelijk buiten schot.

De Spaanse legers werden slecht betaald en er braken **steeds meer muiterijen** uit. Daarom sloten de tot dan toe loyale (aan de koning van Spanje) gewesten zich in **1576 bij de Pacificatie van Gent** aan bij de opstandige gewesten, onder voorwaarde dat het katholicisme bij hen werd gehandhaafd.
Dat bleek niet te lukken, **radicale calvinisten** namen in veel plaatsen in Brabant en Vlaanderen de macht over. Katholieken werden daardoor afgeschrikt en bleken bereid vrede te sluiten met de koning (=Unie van Atrecht)

De Opstand viel in 1579 uiteen en de overgebleven opstandige steden en gewesten sloten zich aaneen in de **Unie van Utrecht**. Twee jaar later werd **Filips II officieel afgezworen** (=Acte van Verlatinghe).

De opstandige gewesten kregen het hierna moeilijk, want Oranje werd in 1584 vermoord;
In 1585 **viel Antwerpen** weer in Spaanse handen; En een zoektocht naar een staatshoofd leverde niets op. Toch slaagden de Nederlanders in de opstandige gewesten er -mede door Engelse steun- in om vanaf 1588 een levensvatbare Republiek te vormen.

In de jaren daarop slaagde de Republiek erin terrein terug te winnen, vooral omdat Filips II op veel fronten tegelijk oorlog voerde. De soevereiniteit van de Republiek werd in **1596** door Engeland en Frankrijk erkend (=Drievoudige Verbond) maar pas in 1648, met de vrede van Munster, werd de **internationale erkenning** algemeen.

Verplichte voorbeelden

Het ontzet van leiden (1574) KA 22

[Beleg door Spanjaarden / hongersnood / Staten van Holland zijn de polders onder water / Spanjaarden vluchten / ieder jaar wordt ‘ Leiden ontzet’ gevierd]

De alteratie (=omwenteling) van Amsterdam (1578) KA 22

[Amsterdam beleef lang RK en Spanje steunen / steeds meer druk op Amsterdam / Calvinisten grijpen de macht en stadsbestuur en RK-geestelijken weggejaagd / Calvinisten namen stadsbestuur over]

Het plakkaat van Verlaetinghe (1581) KA 22

[Opstandige gewesten willen Filips II niet meer als koning / beroemd document / revolutionair? / verlicht? / Mag je in opstand komen?]

De Spaanse Armada verslagen (1581) KA 22

[Filips II wil graag Engeland als bondgenoot - Elisabeth niet / Engeland steunt -niet openlijk- Nederland - Spanje boos / Spaanse onoverwinnelijke vloot valt Engeland aan, maar Engeland verslaat de Spaanse vloot / hulp van Nederlanders die toevoer van nieuwe schepen blokkeerden]

3. Waardoor ontstond in de Republiek de Gouden Eeuw (1588-1648)

Kenmerkende aspecten die hier mee te maken hebben:

24 De bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse republiek

25 Wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.

Korte toelichting

De Opstand viel in de noordelijke Nederlanden samen met een periode van **economische groei.** De **moedernegotie** en het **ontbreken van een feodale traditie** maakten eerder al **specialisatie** en **commercialisering van de landbouw** mogelijk. Daarvan profiteerden ook de nijverheid, scheepsbouw en handel.

De afsluiting van de Schelde (1585, **Val van Antwerpen**) gaf Hollandse steden een extra economische stimulans.

De Republiek was een **unie van zeven zelfstandig gewesten**. Wetgeving, rechtspraak en belastingheffing vielen onder de **gewestelijke verantwoordelijkheid**. De gewesten hadden elk hun **eigen Statenvergadering**, waarin meestal zowel de belangrijkste steden als de adel waren vertegenwoordigd.
Vooral in de gewesten Holland en Zeeland hadden de **steden veel macht**. De steden werden bestuurd door de **regenten**.

De **Staten Generaal** waren verantwoordelijk voor het **militair en buitenlands beleid**. Ondanks het overwicht van Holland, konden beslissingen alleen genomen worden met **draagvlak in alle gewesten,** waardoor er veel onderhandeld moest worden.

De **raadspensionaris van de Staten van Holland** ging in de praktijk als politiek leider van de Republiek optreden. De Staten van de gewesten kozen allemaal een **stadhouder** die opperbevelhebber van het Staatse leger was en sommige stadsbestuurders benoemde.

Gezamenlijke verantwoordelijkheid van de Staten-Generaal:

Lange tijd bleef de **oorlog tegen Spanje** en daarmee het overleg over militair en buitenlandsbeleid de belangrijkste gezamenlijke verantwoordelijkheid van de gewesten. In de loop van de tijd werden de gezamenlijke verantwoordelijkheden wat uitgebreid. De Staten Generaal gaven **de in 1602 opgerichte VOC** een monopolie op de handel met Azië en voerden samen het beheer over de **generaliteitslanden.**

Tijdens het **Twaalfjarig Bestand** namen de **religieuze en politieke verdeeldheid** in de Republiek toe, met name over de vraag of de **strijd tegen Spanje** hervat moest worden. (Deze strijd eindigde uiteindelijk in 1648 met het Verdrag van Münster). De verdeeldheid tijdens het Twaalfjarig bestand betekende niet het einde van de Gouden Eeuw.

De **handelsbelangen** van de regenten en de noodzaak inkomsten te hebben voor de oorlogsinspanningen wogen zwaar mee in het beleid van de Republiek. De **economie groeide** en in die groeiende economie waren **migranten nodig**.

Stadsbestuurders gaven buitenlandse kooplieden **goede faciliteiten**, waaronder relatief vergaande **religieuze vrijheden**.

Omdat de welvaart relatief groot was, ontstond in de commerciële economie van de Republiek een **markt voor luxegoederen**. Naast drukwerk werden er werden miljoenen schilderijen gemaakt, die bij gewone mensen thuis hingen.

Het einde van de Gouden Eeuw volgde in de tweede helft van de zeventiende eeuw toen de positie van de Republiek in toenemende mate werd bedreigd door de opkomst van Engeland en Frankrijk.

Verplichte voorbeelden

Johan van Oldenbarnevelt onthoofd KA 24
[conflict tijdens 12-jarig bestand / stadhouder Maurits / religieus + politiek + persoonlijk conflict / beschuldigd van landverraad / St.-Gen. was de rechtbank / ter dood veroordeeld]

Jan P. Coen verplaatst het bestuurscentrum van VOC naar Batavia KA 25
[VOC - wereldhandel / specerijen / handelskapitalisme / handelsmonopolie / Banda-eilanden / held? / zwarte bladzijde van de geschiedenis?]

De bouw van de Portugese synagoge in Amsterdam KA 24-25
[godsdienstvrijheid (maar niet helemaal) / tolerantie (vanwege de handel?) / vrijheid van meningsuiting en persvrijheid? NEE, maar moeilijk tegen te gaan …]

HC: Verlichting en democratische revoluties (1650-1848)

1. Welke ideeën ontstonden tijdens de Verlichting over de ideale samenleving, 1650 -1789

Kenmerkende aspecten die hier bij horen:

23 Het streven van vorsten naar absolute macht
26 Wetenschappelijke revolutie
27 Rationeel optimisme en een 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen
28 Voortbestaan van het ancien regime met pogingen om het vorstelijk bestuur eigentijdse verlichte vorm te geven (verlicht absolutisme)

Korte toelichting

Halverwege de **17e eeuw** ontstond het verlicht denken. **Empirisme en rationalisme** stelden oude inzichten ter discussie. Traditie en (bij)geloof moesten plaatsmaken voor verstand en rede. Tevens streden de verlichte denkers tegen intolerantie en misbruik van macht door kerk en staat.

De Verlichting zorgde voor **grote veranderingen** in het denken over sociale verhoudingen, politiek, economie en religie.
De inrichting van de samenleving moest op de rede gebaseerd zijn. Verlichte denkers publiceerden ideeën over **volkssoevereiniteit**, de relatie tussen vorst en onderdaan, staat en burger, vrijheid en gelijkheid.
De ontdekking en publicatie van natuurwetten stimuleerden de **discussie over de invloed van God op het dagelijks leven**.
Hierbij werden ideeën geformuleerd over de **scheiding van kerk en staat** en religieuze **tolerantie**.
Het nadenken over de ideale samenleving versterkte het vertrouwen in het verstand en de rede van de mens, wat leidde tot **optimisme en de vooruitgangsgedachte**.

Tussen de verlichte denkers werden **tegenstellingen** zichtbaar:
- tussen **gematigde** stromingen die een evenwicht zochten tussen rede en traditie en **radicale** stromingen die uitgingen van universele waarden als democratie, gelijkheid en vrijheid van meningsuiting.

- over de **grenzen van de mogelijkheden van het verstand** en de rede. Sommige verlichte denkers waarschuwden voor het gevaar van radicalisme als gevolg van het consequent doorvoeren van het rationalisme.

Gelijktijdig met de Verlichting werd de **macht van vorstenhuizen** op politiek, economisch, militair en religieus gebied verder uitgebreid en gecentraliseerd. Legitimatie voor deze machtsuitbreiding werd gevonden in het **Droit Divin**.

De Verlichting leidde tot een **verandering in de politieke cultuur**. Ideeën werden op verschillende manieren openbaar gemaakt. Vorsten moesten rekening houden met de **publieke opinie** in alle lagen van de bevolking. Publicatie van (radicale) verlichtingsideeën werd angstvallig in de gaten gehouden en soms verboden **(censuur)**.

In sommige landen omarmden **monarchen verlichte ideeën**, zonder het absolutisme los te laten. Het algemeen belang kwam bij deze vorsten steeds meer op de voorgrond te staan.

Verplichte voorbeelden

Kant over de definitie van Verlichting en de gevaren van het rationalisme KA 26,27
[mondig worden / sapere aude = durf te weten / op zoek naar de grenzen van menselijke kennis / wilde ervaring en rede combineren: rede moet de ervaring ordenen + zonder ervaring geen kennis]

Locke en Rousseau over het sociaal contract KA 26,27
[Locke: gedachte van een grondwet met (mensen-)rechten / mensen moeten toestemming geven / volk is soeverein / Rousseau: mensen moeten doen wat goed is voor het volk = algemene wil / koningen ook / opschrijven in een maatschappelijk verdrag]

Voltaire over vrijheid van denken en de rol van de staat KA 26,27 en 28
[grondlegger van vrije meningsuiting / kritiek op de overheid / vindt het parlement de hoogste macht / tegen democratie en volkssoevereiniteit / tegen vooruitgangsgeloof en optimisme]

Spinoza over de invloed van God op het dagelijks leven KA 26, 27
[rationalist / radicale verlichter / God=schepping, zit in alle natuurwetten / heeft dus geen invloed op het dagelijks leven]

2. In welke mate is de Franse Revolutie verlicht te noemen (1789-1815)

Kenmerkende aspecten die hier bij horen:

23 Het streven van vorsten naar absolute macht
27 Rationeel optimisme en een ‘verlicht denken’ dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen
30 De democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap

Korte toelichting
De Franse koningen probeerden de opkomst van verlichte ideeën waarin het functioneren van het **Ancien Regime** werd bekritiseerd te onderdrukken.

In de **derde stand** groeide verzet.
- Rijke burgers wilden meer invloed op het bestuur;
- Arme burgers wilden een eerlijkere grondverdeling en een afschaffing van de herendiensten.

De gebreken van het Ancien Regime werden vergroot door oorlogen die de staatsschuld deden groeien. In 1789 leidde een financiële crisis tot het besluit van Lodewijk XVI om de **Staten Generaal bijeen te roepen.**

Hierop volgde een aantal revoluties waarin hervormingen werden geëist.
De **eerste revolutie** resulteerde in de Verklaring van de Rechten van de Mens in 1789 en de grondwet van 1791. Frankrijk werd een **constitutionele monarchie** waarbij de standenmaatschappij en de **voorrechten** van de adel en geestelijkheid werden **afgeschaft.**

In 1792 vond een **tweede revolutie** plaats, Frankrijk werd een **republiek** en de **Jacobijnen** kregen de macht in handen. Deze machtsovername zorgde voor een radicalisering van de revolutie. Tegenstanders werden onder leiding van Robespierre op grote schaal vervolgd en ter dood gebracht.

Dit schrikbewind (de terreur) kwam in 1795 ten val. De **Girondijnen** namen de macht over en draaiden een aantal veranderingen terug. De onrust en chaos bleef voortduren onder de gematigd revolutionairen

In 1799 maakte de generaal Napoleon Bonaparte een eind aan het Directoire. Hij kroonde zich tot keizer en veroverde een groot deel van Europa. De grondwet bleef in aangepaste vorm bestaan.

Verplichte voorbeelden

Cahiers de Doleances (1789) KA 27, 30
[klachten van de boeren die zij meegaven aan hun vertegenwoordigers in de Staten-Generaal / bijvoorbeeld over voorrechten en sociale ongelijkheid / goede bron!!]

Wet Le Chapelier (1791) KA 27, 30
[Jacobijn / economisch liberalisme / voorbeeld verlicht denken op economisch gebied / verbod op organisaties, zoals gilden en vakbonden]

Het proces tegen 'burger Capet' KA 27, 30
[lodewijk XVI vlucht / gevangen en berecht als landverrader / koning = burger (verlicht idee van gelijkheid) / geen eerlijk proces (geen machtenscheiding - geen hoger beroep - niet volgens de wet]

Code Napoleon KA 27, 30
[nieuw wetboek gebaseerd op vrijheid en gelijkheid / strafrecht aangepast op gelijkheidsbeginsel / overigens vrouw bleef ondergeschikt.

3. Welke invloed had de Verlichting op de politieke cultuur (1815-1848)

Kenmerkende aspecten die hier bij horen:

28 Voortbestaan van het ancien regime met pogingen om het vorstelijk bestuur eigentijdse verlichte vorm te geven (verlicht absolutisme)
30 De democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap
36 De opkomst van de politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme

Korte toelichting
In 1815 werd tijdens het **Congres van Wenen** een stabiele orde gevormd door de situatie van voor de Franse Revolutie zoveel mogelijk te **herstellen** en een **machtsevenwicht** tussen de Europese staten te creëren.

Verworvenheden van de Verlichting werden zo veel mogelijk **teruggedraaid**.

Als reactie op deze Restauratie ontstonden in de **19e eeuw politieke stromingen** die hun ideeën baseerden op de Verlichte idealen.

Deze stromingen maakten gebruik van de veranderde politieke cultuur waarin de **publieke opinie** een steeds grotere rol kreeg.

Onder invloed van deze politieke stromingen vonden in de 19e eeuw **revoluties** plaats die probeerden de restauratie ongedaan te maken.

Liberalisme en **socialisme** geloofden beiden in de maakbaarheid van de samenleving, maar:
- interpreteerden de verlichte idealen op verschillende wijze;

- hadden een verschillende visie op de rol van de overheid in de samenleving;

- dachten verschillend over het antwoord op de vraag waar de soevereiniteit lag.

Liberalen wezen op het belang van **individuele vrijheid** en **bescherming tegen een staat** die veel zaken wil reguleren. Dit leidde in **1848 tot liberale revoluties** in Europa die poogden de politieke positie van de burgerij te versterken en die van de koningen te verzwakken.

Socialisten streefden naar **meer gelijkheid** in de samenleving. In de nieuwe arbeids-verhoudingen die ontstonden door de industrialisatie zag **Marx** bewijs voor zijn theorie dat **klassenstrijd** de samenleving verdeelde. Deze klassenstrijd zou eindigen met een **revolutie** waarin de arbeiders de macht zouden overnemen. Productiemiddelen en politieke macht zouden daarna bezit zijn van de gemeenschap.

Door het nadenken over volkssoevereiniteit kwam er ook steeds meer aandacht voor eenheid onder de burgers die deze soevereiniteit uitoefenden. **Nationalisten** gingen op zoek naar zaken die de eenheid tussen de burgers versterkten, zoals taal, cultuur en een gedeeld roemrijk verleden. De **natiestaat** werd een doel om na te streven. Hierdoor was het nationalisme een handig instrument voor machthebbers om **eensgezindheid onder het volk** te stimuleren.

Verplichte voorbeelden

Verdrag van Verona (1922) KA 28, 30
[Onderhandeling over de toekomst van Spanje: koning terug of liberale grondwet? / onderhandeling over Griekenland: Mag Griekenland los van Turkse Rijk of niet? / Discussie over Restauratie of voortgang van Verlichte ideeën uit de Franse Revolutie]

Belgische Opstand (1930) KA 30, 36
[1815 Verenigd Koninkrijk der Nederlanden / Koning Willem I / Nederland bevoordeeld boven België / Nationalistische Opstand / België onafhankelijk in 1839]

Frankfurter parlement KA 30,36
[1848: Duiste rijk zijn 40 aparte staatjes / nationalisten willen eenheid / liberalen willen vrijheid / revolutie: in Frankfurt komt nationaal parlement / Pruisen wil niet en verjaagt parlement]

HC Duitsland (1871-1945)

1. Wat betekende de vorming van het Duitse keizerrijk voor het machtsevenwicht tussen de Europese grootmachten?

Kenmerkende aspecten die hier mee te maken hebben:

31 De Industriële Revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving
33 De moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie
36 De opkomst van de politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme
40 Het voeren van twee wereldoorlogen
43 Verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapens en de betrokkenheid van de burgerbevolking bij oorlogvoering

Korte toelichting

Na de Frans-Duitse oorlog 1870-1871 werd in Versailles het **Duitse keizerrijk uitgeroepen** en de koning van Pruisen tot keizer Wilhelm I gekroond.
De onder leiding van Pruisen gevormde staat was een politieke, militaire en door de snelle industrialisatie in de voorgaande decennia, economische **grootmacht.**

Rijkskanselier Otto von Bismarck was tevreden met de bestaande grenzen maar zag Duitsland wel als omsingeld door sterke mogendheden. Het buitenlandse beleid was daarom gericht op handhaving van het bestaande machtsevenwicht door een **alliantiepolitiek**.

De troonsbestijging van **keizer Wilhelm II** in 1888 luidde een nieuw tijdperk in. Duitsland was niet langer tevreden met de bestaande situatie maar wilde een nog belangrijkere plaats op het wereldtoneel. Deze Duitse **Weltpolitik** was in eerste instantie gericht op overzees **imperialisme**, waarbij het Groot-Brittannië als koloniale grootmacht tegenover zich vond.

In het begin van de twintigste eeuw werd de **blik meer gericht op het Europese continent**. Deze groeiende internationale ambities gingen, tot verontrusting van Groot-Brittannië en Frankrijk, hand in hand met sterke economische groei en toenemend militarisme.

Zowel Duitsland als de andere Europese grootmachten zochten steeds meer steun in eigen **bondgenootschappen**. De **rivaliteit tussen de grote mogendheden** kwam in 1914 tot uitbarsting in de **Eerste Wereldoorlog**.
Deze totale oorlog had ingrijpende gevolgen voor zowel soldaten als het thuisfront:

- In de herfst van 1918 leidde de zware last van de oorlog tot steeds meer onvrede onder de bevolking die culmineerde in een revolutie.
- Tegelijkertijd werd duidelijk dat Duitsland de oorlog op het slagveld verloren had. Op 9 november 1918 werd de republiek uitgeroepen en op 11 november 1918 tekende de regering van deze republiek de wapenstilstand.

Verplichte voorbeelden:

Conferentie van Berlijn (1884-1885) KA 33, 36
[alliantiepolitiek / verdeling van Afrika (met liniaal) / conflicten voorkomen / Duitsland kreeg ook vier koloniën / keizer Wilhelm II niet blij - 1890: ontslag Bismarck]

Vlootwet 1898 KA 33, 36, 40
[verstoring machtsevenwicht / Duitse marine (vooral duikboten) versterken / tijdens WO-I was Engeland nog steeds sterker (blokkade / torpedojagers)]

De Slag bij de Marne 1914 KA 40, 43
[Tweefrontenoorlog mislukt / Von Schlieffen / snelle troepenverplaatsing Frankrijk door modern transport / loopgravenoorlog / Blitzkrieg - Sitzkrieg]

2. Welke factoren leidden tot de ondergang van de Republiek van Weimar (1919-1933)

Kenmerkende aspecten die hier mee te maken hebben::

37 De rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie

38 Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme

39 De crisis van het wereldkapitalisme

Korte toelichting

De **Republiek van Weimar** maakte van Duitsland een **parlementaire democratie**.
De basis van deze democratie was wankel door de **machtsstrijd tussen democraten en antidemocraten,** groepen die een einde wilde maken aan de parlementaire democratie, zoals de oude conservatie elite, extreem- rechtse groepen en communisten .
De leiders van de republiek probeerden door middel van een **vreedzame politiek** weer aanzien te krijgen in Europa.

De Duitse bevolking had echter **weinig vertrouwen** in de Repbliek omdat:
- deze verantwoordelijk werd gehouden voor de vernedering door het Verdrag van Versailles;
- er niet in slaagde de grote politieke en vooral economische problemen op te lossen.

De herstelbetalingen drukten zwaar op de economie en leidden in **1923 tot een grote crisis**.
Mede door **hulp van de Verenigde Staten** begon een voorzichtig economisch herstel en konden tussen **1924 en 1929 redelijk stabiele regeringen** worden gevormd.

De Amerikaanse Beurskrach van 1929 legde de zwakte van de Duitse economie en de politieke instabiliteit bloot.
De nationaalsocialistische partij (NSDAP) onder leiding van Adolf Hitler profiteerde van de crisis van 1929.

Mede door het **redenaarstalent van Hitler**, grootscheepse **propaganda** en paramilitair **machtsvertoon**, groeide de NSDAP uit tot een massapartij.

Het Duitse volk werd:
- economisch herstel beloofd;
- verwerping van het Verdrag van Versailles;
- sterk leiderschap.

Duitsland zou weer de **plaats op het wereldtoneel** krijgen waar het, volgens Hitler, recht op had.

De **NSDAP won de verkiezingen** en met steun van de conservatieve elite werd **Hitler in 1933 rijkskanselier.** Vlak na zijn aantreden begon hij met de opbouw van een **totalitair regime**. Met een **noodverordening** werd het parlement buiten spel en was de Republiek van Weimar ten einde.

Verplichte voorbeelden:

Spartacusopstand (1919) KA 38
[Berlijn / communistische revolutiepoging / ruzie communisten - sociaaldemocraten / genoemd naar Spartacus, een Romeinse slaaf / Rosa Luxemburg - Karl Liebknecht vermoord / Weimarregering]

Dawesplan (1924) KA 39
[herstelbetalingen / inflatie / Ruhrgebied / VS - herstelplan / leningen en betere herstelbetalingen / in 1929 noodgedwongen gestopt]

Rijksdagbrand (1933) (=parlementsgebouw) KA 37-38
[februari 1933 / communist Van der Lubbe / uitgelokt? / KPD verboden / Hitler trekt steeds meer macht naar zich toe

3. Welke gevolgen had het nationaalsocialisme voor Duitsland en Europa, 1933-1945?

Kenmerkende aspecten die hierbij horen:

37 De rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie
38 Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme
40 Het voeren van twee wereldoorlogen
41 Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden

Korte toelichting
Onder leiding van Hitler werd met **terreur**, **censuur** en Goebbels' **propaganda** de Duitse samenleving **genazificeerd**.

Mede door het economisch herstel en de verwerping van het Verdrag van Versailles kregen de **nazi's veel steun van de bevolking**.

Tot de **eerste slachtoffers** behoorden politieke tegenstanders van het regime, al snel gevolgd door degenen die vanwege ras, fysieke eigenschappen, seksuele geaardheid of anderszins evenmin pasten in de Duitse 'Volksgemeinschaft'.

In zijn **buitenlandse politiek** richtte Hitler zich aanvankelijk op de aansluiting van **Duitstalige gebieden,** maar streefde hij uiteindelijk naar een totale etnische herschikking van Europa waarin het **Arische ras** moest overheersen.

Groot-Brittannië probeerde met de politiek van **appeasement** oorlog te voorkomen.
Maar toen Hitler, gedekt door de Sovjet-Unie, in **1939 Polen binnenviel**, verklaarden Groot-Brittannië en Frankrijk aan Duitsland de **oorlog**.

De door Duitsland snel veroverde gebieden werden volledig **onderworpen aan het nationaalsocialisme**. Het optreden van de bezetter verschilde aanvankelijk sterk in West en Oost-Europa.

In **1941** viel Duitsland de Sovjet-Unie binnen. Dit verbond het radicaal anticommunisme van de nazi's met hun racistisch wereldbeeld en leidde tot vernietiging op grote schaal.

Tijdens deze aanval begon de **genocide op de joden** in onderworpen gebieden. De ommekeer aan het oostfront vond plaats na de door Duitsland verloren **Slag bij Stalingrad**.

In juni 1944 bereikten de geallieerden de **definitieve doorbraak in het westen**. Gezamenlijk trokken de Verenigde Staten, de Sovjet-Unie en Groot-Brittannië (= geallieerden) op tegen Duitsland. Toen in mei 1945 Berlijn was ingenomen door de Russen eindigde de totale oorlog met een totale nederlaag voor Duitsland. De toekomst van Duitsland lag nu in handen van de geallieerden.

Verplichte voorbeelden

Instelling Reichscultuurkamer (1933) KA 37-38
[Verplicht lidmaatschap / nazificatie van kunst en cultuur / totalitair / censuur en propaganda / radio en film / Entarte (=ontaarde) kunst weg / boekenverbranding]

Ingebruikname concentratiekamp Dachau (1933) KA 38, 41
[maart 1933 / gevangenis voor politieke tegenstanders / geen vernietigingskamp, zoals Auschwitz/ wel dwangarbeid (*Arbeit macht Frei*) /eerst SA, later SS]

Neurenbergerwetten (1935) KA 38, 41
[Rijksdag (één partij) nam besluit / wetgeving tegen on-Duits gedrag / Joden wordt mensenrechten afgepakt]

Conferentie van München (1938) KA 40
[Hitler-Mussolini-Daladier - Chamberlain / Sudetenland -Tsjechië / appeasement / Stalin afwezig]

Wannsee-conferentie (1942) KA 38, 41
[nazi-top besluit tot genocide op Joden / Endlösung der Judenfrage / systematische uitroeiing van een volk / Auschwitz / *Wir haben es nicht gewusst*]

HC: Koude Oorlog (1945-1991)

1. Waardoor raakte Europa na 1945 verdeeld in twee ideologische blokken en waardoor groeide de spanning tussen deze blokken?

Kenmerkende aspecten:

37 De rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie
38 Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologiën communisme en fascisme/nationaalsocialisme
40 Het voeren van twee wereldoorlogen
43 Verwoestingen op niet eerder vertoonde schaal door massavernietigingswapensen de betrokkenheid van de burgerbevolking bij de oorlogvoering
45 De verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog
47 De eenwording van Europa.

Korte toelichting
Na de **revolutie van 1917** ontstond in Rusland een nieuw politiek systeem, de **Sovjet-Unie,** onder leiding van de communistische partij, die streefde naar een klasseloze samenleving (waardoor gelijkheid mogelijk was) en wereldrevolutie (=verspreiding van het communisme). Dit politieke systeem, vanaf 1928 geleid door Stalin, week af van dat van de **Verenigde Staten**, met zijn nadruk op **vrijheid en de politieke rechten van het individu**.

In de Tweede Wereldoorlog **werkten de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten samen** in de strijd tegen de AS-mogendheden. (AS=Duitsland / Italië, later plus Japan)
Tegen het **einde van de oorlog** liep de **spanning** tussen de twee landen snel op, onder meer door onenigheid over de vredesregeling met **Duitsland** en de nieuwe machtsverhoudingen in Europa.

Het **wantrouwen** tussen de Sovjet-Unie en de westelijke mogendheden nam verder toe en daarmee de behoefte aan controle over gebieden die van strategisch belang werden geacht. Dit **streven naar invloedsferen** bevestigde voor elk van beide partijen het vijandbeeld van de andere partij.

Onder Sovjet-Russische invloed ontstonden in **Oost-Europa volksdemocratieën** naar het model van de Sovjet-Unie.

De Amerikaanse president **Truman** stimuleerde de eenwording van West-Europa om een dam op te werpen (= containment) tegen communistische expansie onder meer met het **Marshall plan.**

Europa raakte verdeeld in **twee ideologische machtsblokken**, die door de **wapenwedloop** en de vorming van **militaire bondgenootschappen** steeds grimmiger tegenover elkaar kwamen te staan.

Verplichte voorbeelden

Atoombom op Hirosjima (1945) KA 40,43,45
[einde WO-II / Japan / begin atoomtijdperk / begin angst voor nucleaire dreiging / tot 1949 alleen VS, daarna heeft ook de SU De Bom / wapenwedloop]

Marshallplan (1947) KA 45,47
[Trumandoctrine / minister van Financiën (VS) / strenge voorwaarden / Stalin houdt hulp voor oost-Europa tegen / zeer succesvol - wederopbouw / veel cartoons over motieven voor Marshallplan]

Redevoering senator McCarthy (1950) KA 37, 45
[heksenjacht op communisten / roden / aanleiding: sovjetspionnen in de VS / McCarthyism / gaat te ver - afgezet door de Senaat]

2. Waardoor raakte Azië betrokken bij de Koude Oorlog en groeide de spanning tussen beide blokken in Azië en Afrika (1949-1975)

Kenmerkende aspecten die hier bij horen:

45 De verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog

46 De dekolonisatie die een einde maakte aan de westerse hegemonie in de wereld

48 De toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen

Korte toelichting

Na de Tweede Wereldoorlog brokkelde de machtspositie van de **westerse koloniale mogendheden** in Azië snel af.

Zowel de Sovjet-Unie als de Verenigde Staten steunden vanuit ideologische en machtspolitieke motieven de **anti-koloniale bewegingen**.

Met het uitroepen in 1949 van de **Volksrepubliek China** door Mao Zedong ontstond een tweede communistische grootmacht. Dit versterkte de angst van de Verenigde Staten voor de vorming van een communistisch blok in Azië.

Met de **containmentpolitiek** en door verwijzing naar de **dominotheorie** probeerden de Verenigde Staten verdere verspreiding van het communisme te voorkomen.
De communistische staten zagen dit als een vorm van **Westers imperialisme**.

Tijdens de **Korea oorlog**, die in 1950 uitbrak, wist een **VN-leger**, met grote inspanning van vooral de Verenigde Staten, Zuid-Korea buiten de communistische invloedssfeer te houden.

In **Vietnam** escaleerde het conflict na het aannemen van de **Tonkin-resolutie** door het Amerikaanse congres in 1964.

De door China en de Sovjet-Unie gesteunde **Vietcong** bleek niet te verslaan met een grote Amerikaanse troepeninzet en zware bombardementen.
Onder druk van de **westerse publieke opinie**, gevoed door kritiek van de naoorlogse **protestgeneratie**, probeerden de Verenigde Staten een uitweg te zoeken.

Via de **driehoeksdiplomatie**, toenadering tot China en de Sovjet-Unie, probeerde de VS tot een oplossing te komen.

Nadat de Verenigde Staten zich hadden teruggetrokken, werd **heel Vietnam communistisch**. De strijd om uitbreiding van de eigen invloedssfeer verplaatste zich ook naar Afrika waardoor de dekolonisatie ook een einde kwam aan de overheersing door het Westen.

Verplichte voorbeelden:

Akkoorden van Geneve na de Slag bij Dien Bien Phu (1954) KA 45, 46
[Japan / Frankrijk / Dékolonisatie-oorlog / Ho Chi Minh: nationalist of communist? / Vietnam wint - VS gaan zich bemoeien / Akkoord: o.a.verdeling van Vietnam / Vietnamoorlog wordt Koude Oorlog]

Bezoek Nixon aan China (1972) KA 45
[Nixon wil 'peace with honour'/ Nixon wil Noord-Vietnam tot vrede dwingen door bombardementen / China en SU moeten daarom buitenspel staan: Hoe? / erkenning China in ruil voor meewerken vreedzame oplossing Vietnam / pingpongdiplomatie / SU en China tegen elkaar uitgespeeld / diplomatie gelukt - vreedzame oplossing mislukt / VS trekt zich terug uit Vietnam]

Burgeroorlog in Angola tussen MPLA en FNLA (1975) KA 45, 46
[Dekolonisatie / Portugal / Angola verdeeld + burgeroorlog: SU (en Cuba) steunt MPLA-VS steunt FNLA / MPLA wint, maar stopt met communisme en wordt westers (2002)]

3. Waardoor liep de Koude Oorlog op kritieke momenten niet uit op een directe militaire confrontatie tussen beide grootmachten (1955-1963)

Kenmerkende aspecten die hierbij horen:

37 De rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie
38 Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaal-socialisme
45 De verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog

Korte toelichting
Nadat de Bondsrepubliek lid was geworden van de NAVO (1955) en de DDR van het Warschaupact (1955) leek de **Oost-Westverhouding in Europa gestabiliseerd**.
Dit kwam mede door de leiding van de Sovjet-Unie (Chroesjtsjov) die sinds het overlijden van Stalin naar **vreedzame co-existentie** streefde.

Drie voorbeelden waaruit de stabilisatie / non-confrontatie / vreedzame co-existentie blijkt:

- **Hongaarse opstand in 1956**: de Verenigde Staten zijn niet bereid om voor de Hongaarse opstandelingen een Derde Wereldoorlog te riskeren. Chroesjtsjov kan hard optreden in Boedapest;

- Een tweede crisis rond West-Berlijn, dat een belangrijke symboolfunctie had voor de Westerse wereld en bovendien voor DDR-burgers een vluchtweg bood. De crisis eindigde met de bouw van de **Berlijnse Muur (1961)**, die door het Westen werd geaccepteerd maar ook een symbool werd voor datgene waar het Westen tegen streed.

- De meest riskante confrontatie tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie ontstond in **oktober 1962** door de voorbereidingen door de Sovjet-Unie voor installatie van **Russische raketten op Cuba.** Beide partijen namen tijdens de **Cubacrisis** grote risico's en een atoomoorlog leek dichterbij dan ooit, maar uiteindelijk besloten ze allebei om een Derde Wereldoorlog te voorkomen.

Verplichte voorbeelden

Bestorming van Felix Merites in Amsterdam (1956) KA 37, 45
[woede in Nederland op communisme / SU na optreden in Hongarije / hoofdkantoor van *De Waarheid* / Communistische Partij Nederland bleef SU steunen / Westen helpt Hongarije niet = vreedzame co-existentie]

“Ich bin ein Berliner”-toespraak van Kennedy (1961) KA 37, 45
[protest tegen de bouw van de Muur / protest tegen onvrijheid / pleidooi voor de vrije Duitser / Berlijner / het bleef bij woorden = vreedzame co-existentie]

4. Waardoor namen de spanningen tussen Oost en West af (1963-1991)

Kenmerkende aspecten die bij deze vraag horen:

37 De rol van moderne propaganda- en communicatiemiddelen en vormen van massaorganisatie
38 Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaal-socialisme
45 De verdeling van de wereld in twee ideologische blokken in de greep van een wapenwedloop en de daaruit voortvloeiende dreiging van een atoomoorlog
47 De eenwording van Europa
48 De toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen

Korte toelichting
Na de Cubacrisis drong bij beide partijen het besef door dat de Koude Oorlog dreigde uit te lopen op een onbeheersbaar nucleair conflict. Het **streven naar crisisbeheersing** leidde tot verbetering van de communicatie en tot **wapenonderhandelingen** over met name de atoombewapening. (uiteindelijk leidt dit tot SALT).

Tijdens de **Détente** (= ontspanning = dooi in de Koude Oorlog) verbeterden de betrekkingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie.
Maar beide partijen bleven vasthouden aan **controle over hun invloedssferen** (bijvoorbeeld door Breznjev-doctrine).

Begin jaren 1980 veroorzaakte het Amerikaanse **SDI-project** grote onrust in de Sovjet-Unie, omdat de **Russische economie** deze nieuwe stap in de wapenwedloop niet aankon.

De **bevolking in het Westen** begon zich steeds meer te verzetten **tegen kernbewapening.**

Met de komst van **Michael Gorbatsjov** en zijn beleid van **Glasnost** en **Perestrojka** ging de Koude Oorlog de laatste fase in.
- Het **loslaten van de Breznjev-doctrine** stelde Oostbloklanden in de gelegenheid een eigen politieke koers te gaan volgen.

- Het **openen van de grens** met het Westen door Hongarije;

- De **val van Berlijnse Muur** (1989) vond plaats, gevolgd door het uiteenvallen van het Oostblok.

Nadat **Gorbatsjov was afgezet** kwam er in 1991 een **einde** aan het communistisch bewind in de Sovjet-Unie. Dit betekende het einde van de Koude Oorlog, een ontwikkeling die nieuwe perspectieven bood voor de Europese samenwerking (= Oost-Europa gaat meedoen aan Europese Unie)

Verplichte voorbeelden

Praagse Lente (1968) KA 38, 45, 48
[Volksopstand tegen Russische overheersing / Tsjechen willen meer vrijheid, zoals in het Westen / SU treedt hard op = Breznjev-doctrine / VS doet niets]

SALT - I ondertekend (1972) KA 45
[angst voor nucleaire dreiging / besef bij SU en VS om de crisis te beheersen / toenadering / begin van einde wapenwedloop / uiteindelijk afspraak over wapenvermindering / SU gaat eerst nog door met wapens maken …]

Demonstratie tegen kernwapens in Amsterdam (1981) KA 37, 45, 48
[angst voor nucleaire dreiging / wil om Koude Oorlog te stoppen / door toegenomen welvaart is bevolking mondiger - durf om te demonstreren / honderdduizenden demonstreren / '*Hollanditis'*]